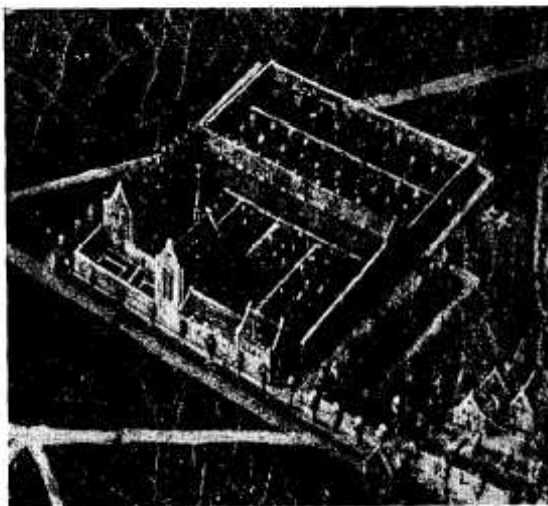

EEN VORSTELIJK EN OVEROUD GESTICHT.

Als men de oude Kartuizerpoort (de Haalennerpoort op de tegenwoordige Singelsluis) verliet en voortwandelde langs de Kartuizerwetering (thans Brouwersgracht), dan bereikte men binnen twee roerschoten afstand van de stadsvesten, recht tegenover de Rietvink, even vóór de linietpaal, de Kartuizershuis. Drie honderd roeden (± 1228 meter) buiten de uiterste gracht (Singel) voerde een linkerzijweg (de Lindengracht van heden) naar het Kartuizerklooster St. Andries ter Zaligen Haven. Vanaf 1394 hebben hier, ver buiten de muren van ons aloude Amsterdam, die stille kluizenaars gewoond. Afgezonderd van de wereld, leefden hier mannen een zwaar gebeds- en boeteleven voor God!

Terwijl we over de 21 andere Amsterdamse kloosters veel beter ingelicht zijn, we op de verschillende stadplattegronden getrouwe afbeeldingen van deze conventen vinden, weten we van het uiterlijk van St. Andries zo heel weinig af.

Volgens eigentijdse beschrijvingen was het gehele kloosterterrein met een muur en een

St. Andries (fragment der geschilderde afbeelding der stad, door Jan Micker ± 1650).

gracht omgeven en moet zich uitgestrekt hebben tussen 2de Boordwarsstraat, Kartuizerstraat, Tichelstraat en Lindengracht. Dat wil niet zeggen dat buiten dit omschreven gebied vele aangrenzende landerijen geen kloosterbezittingen waren.

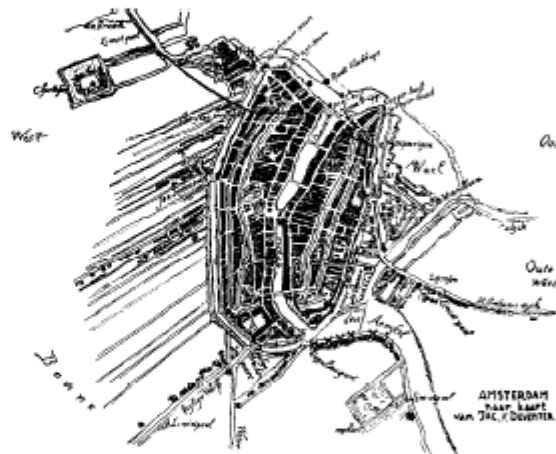
Een ophaalbrug gaf toegang tot de poort, waarboven een gevelsteen „Catuysersklooster“ ingemetseld was. Achter de poort bevond zich de voortuin (het z.g. kleine clastrum), waaromheen de hoofdgebouwen stonden: werkplaatsen, behuizingen voor de lekebroeders, gastenverblijf, kapittelzaal en prioraat. Daarachter strekte zich een binnenhof, het grote clastrum uit, waar rondom de kuisjes met tuintjes der kluizenaars waren gegroepeerd. Ofschoon P. Scheltema vermeldt dat de omtrek van het totale kloosterbezit 7 mijl was, ben ik zo vrij dit in twijfel te trekken, want dat zou een oppervlakte van 300 ha. benaderen. De Gieterstraat heeft allicht ook tot het terrein behoord, want op oudere kaarten treffen we vermoedelijk nog de onderbouw van de molen aan, die Jan van Deymen aan het klooster had geschonken.

Interessant zou het zijn, indien we het uiterlijke aanzicht zouden kennen van St. Andries, waarvan Vondel, die zeker het Burgerweeshuisarchief zal geraadpleegd hebben, zegt, dat het een vorstelijk en overoud gesticht was.

De eerste biograaf van St. Andries, P. Scheltema, dacht een juiste afbeelding van het convent

ontdekt te hebben in de afbeelding, welke Jan Micker omstreeks 1650 op zijn kaart van Amsterdam schilderde. Gezien van de plaats waar Jan Micker woonde (2de Boomdwarsstraat), maakte hij inderdaad een goede kans een authentieke afbeelding van het klooster weer te geven. Maar . . . Pontanus zegt al in 1602, dus vijftig jaar eerder, dat er slechts enkele ruïnes over zijn van deze, eens zo trotse stichting. Trouwens, de afbeelding van genoemde Micker heeft niets van de specifieke kartuizerbouw. Zeker een klooster als St. Andries, dat ver buiten de stad gebouwd werd, waarbij men dus geen rekening moest houden met bestaande gebouwen of situaties, kon men optrekken, precies als de kartuizerregel het voorschreef. We missen op bedoelde afbeelding de beide claustrums of kloosterhoven. Zowel het grote claustrum, waar om heen een twintigtal huisjes, de kapel en de bibliotheek stonden, als het kleine claustrum, dat omgeven was door de overige gebouwen, ontbreken ten enmale. Het door mij geschetste grondplan vinden we terug bij verreweg de meeste Nederlandse kartuizerkloosters, zeker als er niet gebouwd is aan reeds bestaande gebouwen. En wat Micker pleegde, had evengoed het convent der Oude Nonnen of het Barberenklooster kunnen zijn !

Wat is het jammer, dat én op de geschilderde kaart uit 1536 én op de houtsnedekaart uit 1544, beide van Corn. Anthonisz slechts de stad is weergegeven tussen N.Z. Achterburgwal

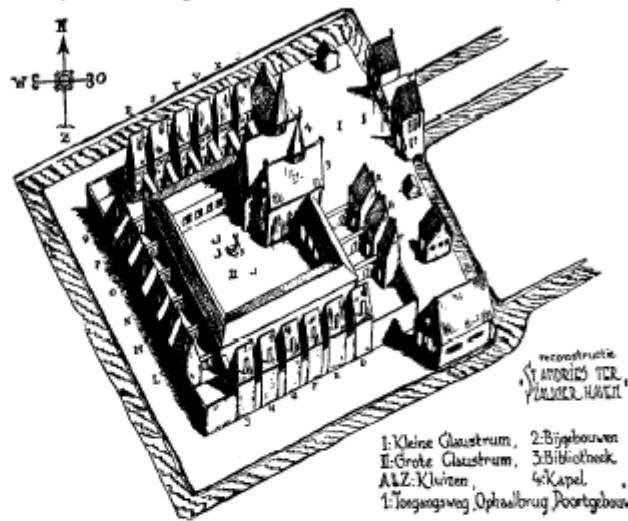

Situatieschets van St. Andries en Amsterdam (naar Jacob van Deventer, ± 1560).

(Spuistraat) en O.Z. Achterburgwal. Komt op de eerste kaart nog het Regulierenconvent voor, op de tweede missen we beide, buiten de stad gelegen, mannenkloosters. Antonie van den Wyngaerde vervaardigde tussen de jaren 1547 en 1550 een afbeelding van de stad Amsterdam, welke het midden houdt tussen een profiel en een platte grond. Aan de Westzijde der stad zien we het Kartuizerklooster getekend. Het convent zelf ligt verscholen tussen veel geboomte, slechts het kloosterkerkje met torentje steekt boven het groen uit. „Catusers” vermeldt de kaart. Dit biedt ons ook weinig houvast. De enige kaart, welke een juiste situatieschets van St. Andries weergeeft, is die van Jacob van Deventer, vervaardigd omstreeks 1560 als stafkaart in opdracht van Philips II. Deze plattegrond geeft nauwkeurig de omgeving van de stad weer, zo nodig voor een stafkaart, jammer genoeg is ze in de finesses onduidelijk, zodat we slechts vaag bij de kartuizers het grote claustrum met de kluisjes, kapel en bibliotheek kunnen onderscheiden of enkel vermoeden. Typisch is het, dat de afgesneden hoek van de tegenwoordige speeltuin reeds op deze oude kaart voorkomt. Mede blijkt dat de ligging der sloten op deze kaart, richtingbepalend is geweest voor straten en grachten.

Het is aan de hand van Jacob van Deventer's kaart, rekening houdend met de Kartuizerregel en de verspreide gegevens in het Liber Benefactorum, in verband met de nummering

en plaatsing der cellen, dat we een reconstructie ontwierpen van het klooster. Men denke zich echter het geheel rijkelijk met bomen en heesters beplant. Als de sepia-tekening van J. Stellingwerf uit de atlas van R. W. P. de Vries juist is, dan stonden zowel de kapel als de bibliotheek aan de binnenzijde van het grote claustrium en niet aan de buitenzijde van

Reconstructie van St. Andries ter Zaltigen Iaven, door de schrijver.

1: Kleine Claustrium, 2: Bijgebouwen
 II: Grote Claustrium, 3: Bibliotheek
 A.L.Z.: Kloizen, 4: Kapel
 1: Toegangsweg, Ophaalbrug, Poortgebouw

de kloostergang, die deze binnenhof omgaf. Stellingwerf geeft op genoemde sepia-tekening een gedeelte van dit grote claustrium weer (de schoorstenen der drie aanliggende kloizen steken boven het dak uit) alsmede twee kapellen, een grote en een kleine tegen elkaars zijmuur aangebouwd. In een fantasietekening zal een tekenaar nooit twee kerktjes naast elkaar plaatsen op een hoek van een terrein, zoals hier is gebeurd. Indien Stellingwerf niet bedoelde de juiste situatie weer te geven, had hij iets onlogisch getekend, door die twee kerktjes naast elkaar te plaatsen. We weten, dat dicht bij de ingang van dit kartuizerklooster zich de eigenlijke kloosterkerk en de Mariakapel bevonden, waarvan de laatste eerlang tot bibliotheek werd ingericht.

Alle afbeeldingen van ons Amsterdamse kartuizerklooster, die we aantreffen in de historische werken over de stad Amsterdam in 17e, 18e en 19e eeuw, geven fragmenten weer van ruïnes, poorten, torens, gedeelten van het kloosterterrein en de latere begraafplaats. Maar deze illustraties bij C. Commelin en J. Wagenaar e.a. bieden geen houvast, zijn dikwijls van elkaar overgenomen of nagetekend met veel fantasie en spreken elkaar veelal tegen. Maar in de kunst atlas van Regteren Altena bevinden zich enkele gravures, die alle gegevens der betrouwbaarheid in zich dragen. Ze geven het kloosterterrein weer zoals Cl. J. Visscher het werkelijk moet hebben gezien. Op één der afbeeldingen staat een zelfde poortgebouwtje als we thans nog te Zuilen (bij Utrecht) aantreffen, waar eens aan de Vecht het kartuizerklooster „Nieuwlicht” stond. Alles bij elkaar genomen is het maar betrekkelijk weinig, wat we over hebben aan betrouwbare afbeeldingen van dit uitzonderlijke convent van Amsterdamse kluizenars.

Ruïne van het oude Kartuizerklooster (naar Cl. J. Visscher, uit Atlas Van Regteren Altena), links bedoeld poortgebouwtje.

Br, ALBERTINUS.